

Ο Φωτισμός και ο Κοσμάς Αιτωλός.

Γιώργος Καραμπελιάς, Συγγραφέας, Πολιτικός αναλυτής.

Χρέος έχουν εκείνοι οπού σπουδάζουν, να μη τρέχουν εις αρχοντικά και αυλάς μεγάλων και να ματαιώνωσι την σπουδήν τους, δια να αποκτήσουν πλούτον και αξιώματα, αλλά να διδάσκωσι μάλιστα τον κοινόν λαόν, οπού ζώσι με πολλήν απαιδευσίαν και βαρβαρότητα.

Κοσμάς Αιτωλός [1]

Ο Κοσμάς [2], του οποίου το κοσμικό όνομα ήταν Κώνστας, είναι άγνωστο που και πότε ακριβώς γεννήθηκε (πιθανότατα το 1714). Αναφέρει ο ίδιος, «Η πατρίδα μου η ψεύτικη, η γήϊνος, η ματαιία, είναι από του Αγίου Άρτης την επαρχίαν, από το Απόκουρον» [3], περιοχή της Αιτωλίας, κοντά στο Θέρμο, «από ένα μικρόν χωρίον ονομαζόμενον Μέγαν Δένδρον» [4].

Άρχισε να μαθαίνει γράμματα από την ηλικία των οκτώ ετών, από το 1722 έως το 1732, κοντά στον ιεροδιάκονο Γεράσιμο Λύτσικα, πιθανώς στη Σιγδίτσα της Παρνασσίδας• γύρω στα είκοσι χρόνια του, άρχισε να «διδάσκεται τα γραμματικά υποκάτω εις τον ιεροδιάκονον Ανανίαν τον καλούμενον Δερβισάνον», ενώ δίδασκε και ο ίδιος ως υποδιδάσκαλος στη

Λομποτινά της Μεγάλης Ναυπακτίας. Τέλος, γύρω στα 1737 η 1738, πήγε στα Βραγγιανά Ευρυτανίας, στη σχολή που είχε ιδρύσει ο Ευγένιος Γιαννούλης, όπου είχε σαν δάσκαλό του έναν λόγιο, μαθητή του Ευγένιου, τον Θεοφάνη εκ Φουρνά [5], και παρακολούθησε γραμματικά και θεολογικά μαθήματα, αριθμητική και γεωμετρία, ενώ απέκτησε και γνώσεις πρακτικής ιατρικής.

Σε ώριμη ηλικία παρακολούθησε μαθήματα στην Αθωνιάδα, στο Άγιον Όρος, και, σύμφωνα με το «Μαρτυρολόγιον», «ετελείωσε τα γραμματικά υποκάτω εις τον διδάσκαλον Παναγιώτην Παλαμάν• μετά δε ταύτα παρέλαβε και την Λογικήν από τον διδάσκαλον Νικόλαον Τζαρτζούλιον» ενώ παρακολούθησε και τον Ευγένιο Βούλγαρι.

Λίγα γνωρίζουμε σχετικά με το επίπεδο των γνώσεών του: «Και εγώ από το σχολείον έμαθα τα εικοσιτέσσερα γράμματα... έμαθα και πεντέξ ελληνικά...» «και έμαθα πολλών λογίων γράμματα, εβραϊκά, τουρκικά, φράγκικα και από όλα τα έθνη και πολλά τα εδιάβασα» [6]. Όπως φαίνεται από τις διδαχές του, γνώριζε την Παλαιά και Καινή Διαθήκη, τους Πατέρες, τα λειτουργικά βιβλία, καθώς και τα Συναξάρια των Αγίων και την Αμαρτωλών Σωτηρία, του Αγάπιου Λάνδου, την οποία αναφέρει ρητώς [7]. Σε ο,τι αφορά στις λοιπές γνώσεις του, ορισμένες αναφορές στις διδαχές παραπέμπουν στην αρχαία ελληνική γραμματεία. Έτσι, η φράση «Ούτος ο κόσμος αδελφοί μου είναι ωσάν μία φυλακή. Πότε πρέπει να χαίρεται ο άνθρωπος; Όταν εμβαίνη εις την φυλακήν η όταν ελευθερώνεται από την φυλακήν», παραπέμπει στον Σωκράτη του πλατωνικού Φαίδωνα [8]. Σε μια διδαχή του υποστηρίζει πως ο Θεός έπλασε τον Αδάμ αφού «επήρε από την γην χώμα και νερόν και φωτιά και αέρα», άποψη που παραπέμπει στις θεωρίες των προσωκρατικών. Μετά το πέρας των σπουδών του, και αφού χειροτονήθηκε ιερομόναχος στη Μονή Φιλοθέου, το 1760, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί πήρε μαθήματα ρητορικής από τον αδελφό του Χρύσανθο και έλαβε και την άδεια «του εκ Δελβίνου της Ηπείρου», πατριάρχη Σεραφείμ Β –που είχε συνταχθεί με τους επαναστάτες κατά τη διάρκεια των Ορλωφικών–, να αρχίσει το κηρυγματικό του έργο: Οι περιοδείες του –τρεις η τέσσερις κατ' άλλους– συνεχίστηκαν μέχρι το 1779, διέτρεξε δε, σπιθαμή προς σπιθαμή, μεγάλο μέρος της νησιωτικής –Αιγαίο και Ιόνια– και ηπειρωτικής Ελλάδας, με ιδιαίτερη έμφαση στη Νότια και Βόρεια Ήπειρο, όπου τον βρήκε και ο μαρτυρικός θάνατος.

Ο Φάνης Μιχαλόπουλος και ο Κ. Σ. Κώνστας υποστηρίζουν ότι, κατά τα Ορλωφικά, ο Κοσμάς έλαβε θέση υπέρ της επανάστασης, ο δε Μιχαλόπουλος ερμηνεύει τις μεταγενέστερες θέσεις του ως απότοκες της απόγοήτευσής του γι' αυτό και επικεντρώνεται αποκλειστικά στο έργο της αντιμετώπισης της απαιδευσίας και των εξισλαμισμών [9]. Το βέβαιο είναι πάντως πως, μετά τα Ορλωφικά, χάνουμε τα ίχνη του για τέσσερα χρόνια περίπου• πάντως, στα τέλη του 1774, επέστρεψε στην Πόλη όπου, κατά τον επόμενο χρόνο, έλαβε από τον νέο Πατριάρχη, Σωφρόνιο Β [10], την άδεια να κηρύττει στις Κυκλάδες μετά την αποχώρηση του ρωσικού στόλου. Σύμφωνα με τον βιογράφο του, «περιήλθεν όλα σχεδόν τα Δουκάνησα διδάξας τους χριστιανούς να μετανοούν και να πράττουν έργα άξια της μετανοίας»• «Δουκάνησα» αποκαλούσαν όλα τα νησιά του Αιγαίου και έτσι κήρυξε στην Πάρο, τη Νάξο –όπου δίδασκε ο αδελφός του Χρυσανθος–, τη Μύκονο, τη Σέριφο, τη Μήλο κ.α.

Εν συνεχεία, επέστρεψε πάλι στον Άθω, για να ξεκινήσει την τελευταία περιοδεία του. Κήρυξε σε αρκετά χωριά στη Χαλκιδική και συνέχισε προς τη λοιπή Μακεδονία. Στη Βέροια, Νάουσα, Έδεσσα (Βοδενά), Κοζάνη και Σιάτιστα, προσπαθεί να πείσει τους δίγλωσσους βλαχόφωνους κατοίκους να χρησιμοποιούν αποκλειστικά τα ελληνικά. Στα βλαχοχώρια της

Πίνδου και του Γράμμου, διδάσκει, στήνει σταυρούς, ιδρύει σχολεία. Το πέρασμά του αναφέρεται στα χωριά Βλάστη, Κλεισούρα, Βλαχοκλεισούρα, Βλαχολίβαδο, Λαψίστα, Σελίτσα κ.λπ. Στην Ανασελίτσα, ιδρύει σχολείο ενώ την Καστοριά, την επισκέπτεται το 1775 και το 1778.

Το πέρασμά του συνοδεύεται από διηγήσεις θαυμάτων μικρών και μεγάλων: στη Λόσνιτσα (Γέρμα), οι κάτοικοι μιλούν για το αποτύπωμα του ποδιού του που έμεινε στην πέτρα στην οποία πάτησε για να ανέβει στο άλογο και την οποία εντοιχίσαν δίπλα από την είσοδο του ναού του χωριού. Στη Στεφανάδα της Αργιθέας, στα Άγραφα, οι ντόπιοι διηγούνται πως ο Κοσμάς ευλόγησε μια «πατλιά» στον ίσκιο της οποίας ξεκουράστηκε και από τότε το δένδρο αυτό, μέχρι σήμερα, βγάζει λευκά άνθη και ευωδιάζει από τα μέσα Απριλίου έως τα μέσα Ιουνίου. Αντίθετα, στη Σκλάταινα (Δρακότρυπα), δεν τον δέχτηκαν και ορισμένοι αποδίδουν τις σημερινές κατολισθήσεις στην περιοχή στην ασέβεια των προγόνων τους. Στον Μεσοπόταμο (Λυκούρεσι), ένας Τούρκος, αναφέρει ο Σάπφειρος Χριστοδουλίδης, θέλοντας να περιγελάσει το κήρυγμα και τον σταυρό που έστησε, κατασκεύασε κρεβάτι με τα ξύλα του, αλλά αμέσως αρρώστησε βαριά και ζήτησε να εξιλεωθεί, κτίζοντας στο σημείο εκείνο την πρώτη εκκλησία, στο όνομα του Αγίου Κοσμά [11].

Δύο φορές πέρασε από την περιοχή των Γρεβενών, ίδρυσε σχολεία στα βλαχόφωνα, εξισλαμισμένα χωριά των Βαλαάδων, ενώ σε σταυρό κοντά στο χωριό Σμίξη υπάρχει ακόμα η φράση, «Έδω ευλόγησε ο Πατροκοσμάς τη Σμίξη». Στο χωριό Ρατοσινίστα, λέγεται πως προφήτευσε πως «αυτό θα γένη ρωμαϊκό», ενώ στο χωριό Τσιράκι ζήτησε να κοιμηθεί στον πιο φτωχό του χωριού και έτσι φιλοξενήθηκε στο σπίτι ενός τσιγγάνου. Στη Σαμαρίνα έχει μείνει ζωηρή η μνήμη της διέλευσής του και το 1943 δημιουργήθηκε εκκλησία σε ύψωμα από όπου πιστεύεται ότι μίλησε. Στην Κατερίνη και τα γύρω χωριά, το πέρασμά του υπενθυμίζουν οι δύο ναοί που έχουν κτιστεί σχετικά πρόσφατα στην πόλη και στο χωριό Άνω Μηλιά [12]. Σε όλες της περιοχές από όπου πέρασε, βρίσκονται δέντρα, υψώματα, σταυροί ακόμα και πηγές που συνδέονται με τη μνήμη του• έτσι, στις Καρυές των Τρικάλων, βρίσκεται η «πηγή του Αγίου», απ' όπου μίλησε ο Άγιος• στη Ραψάνη, υψώνεται ακόμα ο γέρο πλάτανος από όπου αναφέρεται ότι κήρυξε. Δύο φορές πέρασε από τα Τρίκαλα, και σήμερα, στον ναό που φέρει το όνομά του, φυλάσσεται «το πουκάμισο του Αγίου που βρέθηκε στην Κρασιά Ασπροποτάμου» ενώ στην Καλαμπάκα διατηρείται «Ενθύμηση» σχετικά με την περιοδεία του.

Παραπομπές:

1. Σάπφειρος Χριστοδουλίδης, Ακολουθία και βίος του οσίου και θεοφόρου πατρός ημών Κοσμά ιερομάρτυρος και ισαποστόλου, Α εκδ., Βενετία 1814, 5η εκδ., Πάτρα 1878, σσ. 16-17. (Ο Χριστοδουλίδης, μαθητής του Κοσμά, σπούδασε στη Μπαλαναία Σχολή, όπου και δίδαξε, καθώς και στο Μπεράτι, στο Μέτσοβο και τη Ζωσιμαία Σχολή. Βλ. Παν. Αραβαντινός, Βιογραφική Συλλογή λογίων της τουρκοκρατίας, ΕΗΜ, Γιάννενα 1960, σ. 48).

2. Η σχετική βιβλιογραφία αριθμεί εκατοντάδες τίτλους βιβλίων και χιλιάδες άρθρα. Μεταξύ άλλων, εκτός των αναφερομένων στις παραπομπές, βλέπε και Τρ. Ε. Ευαγγελίδης, Κοσμάς Αιτωλός ο ισαπόστολος (1714-1779: Γένος και έργα αυτού: Ιστορική και κριτική μελέτη, Αθήνα 1897• Α. Ν. Παπακώστας, Κοσμάς ο Αιτωλός, εθνομάρτυς και ισαπόστολος, 1714-1779, ΗΧ, τ. ΙΓ, Αθήνα 1939• Α. Ν. Παπακώστας, Ο Κοσμάς ο Αιτωλός στο Ζαγόρι, Αφοί Ρόδη, Αθήνα 1962• Αυγουστίνος Καντιώτης, Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός (1714-1779): Συναξάριον – Διδαχαί – Προφητεΐαι – Ακολουθία, Αδελφότης «Ο Άγιος Ιωάννης ο Ελεήμων», Αθήνα 21959• Απόστολος Βακαλόπουλος, Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833), Αθήνα 1969, σσ. 341-342• Χ. Βασιλόπουλος, Κοσμάς Αιτωλός: Ο Έλλην ιεραπόστολος, ΠΟΕ, Αθήνα 31968• Κ. Σαρδελής, Αναλυτική βιβλιογραφία Κοσμά του Αιτωλού 1765-1973, Εστία, Αθήνα 21974• Κ. Σαρδελής, Ο προφήτης του γένους, Κοσμάς ο Αιτωλός, Αστήρ, Αθήνα 1980• Κ. Σαρδελής, Ο άγιος των σκλάβων, Κοσμάς ο Αιτωλός, Εστία, Αθήνα 1998• Γ. Χρ. Ευθυμίου, «Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός κατά τον Ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1768-1774) και η δεκαεπταετής παραμονή αυτού εις το Άγιον Όρος», Σύναξις, Ευγένιος ο Αιτωλός και η εποχή του, Πρακτ. Συνεδρ., Καρπενήσι, 12-14/10/1984, επιμ. Π. Κ. Βλάχου, 1986• Χριστόδουλος Παρασκευαΐδης, Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, ο φλογερός διδάχος, Χρυσοπηγή, Αθήνα 1984• Κ. Β. Τριανταφύλλου, Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, 1714-1779: Η βακτηρία των σκλάβων, το καύχημα των Αιτωλών, Αστήρ, Αθήνα 72007• Μιχ. Τρίτος, Ο Κοσμάς ο Αιτωλός, Ο Φωτιστής του Γένους – Ο Προφήτης, ΑΔ, Αθήνα 2009.

3. Βλ. «Διδαχή» Α 1 και Α 2 στο, Ιωάν. Μενούνος, Κοσμά Αιτωλού, Διδαχές και βιογραφία, Ακρίτας, Αθήνα 82007, σσ. 22, 58, 229, 230. Το Απόκουρο ήταν το ανατολικό τμήμα της Τριχωνίδας, αλλά υπαγόταν εκκλησιαστικά στην Άρτα.

4. Νικόδημος Αγιορείτης, Νέον Μαρτυρολόγιον, Βενετία 1799, Αστήρ, 31961, σ. 201.

5. Πάνος Βασιλείου, «Οι σχολές των Αγράφων στα χρόνια της Τουρκοκρατίας: οι ιδρυτές και οι μαθητές των», Στερεά Ελλάς, έτος 7, τχ. 78, 11/1975, σσ. 269-270.

6. Ι. Μενούνος, ο.π., σ. 233. Με τα είκοσι τέσσερα γράμματα εννοεί τη στοιχειώδη εκπαίδευση, ενώ με τα «ελληνικά» παραπέμπει στις εγκύκλιες σπουδές στην αρχαίζουσα γλώσσα, που επέβαλε στον Άθω ο Ευγένιος.

7. Βλ. Διδαχή Ε στο, Ι. Μενούνος, ο.π., σσ. 202, 234. Βλ. Αγάπιος Λάνδος Κρης, Βιβλίον ωραιότατον, καλούμενον Αμαρτωλών Σωτηρία / εκδ. 1798, Βενετία. [Το βιβλίο του Αγάπιου Λάνδου, από το 1641 μέχρι το 1795, είχε πραγματοποιήσει ήδη 24 εκδόσεις.]

8. Βλ. Διδαχή Γ στο, Ι. Μενούνος, ο.π., σσ. 149, 235.

9. Φάνης Μιχαλόπουλος, Κοσμάς ο Αιτωλός, Αθήνα 1940, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 2011• Κ. Σ. Κώνστας, Ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, Α.Δ., Αθήνα 1973.

10. Ο Σωφρόνιος καταγόταν από το Χαλέπι και το 1771 εξελέγη Πατριάρχης Ιεροσολύμων όπου πρωτοστάτησε στις προσπάθειες για τη διατήρηση των προσκυνημάτων στα χέρια της ορθόδοξης Εκκλησίας. Το 1775 εξελέγη πατριάρχης Κ/πόλεως ως Σωφρόνιος Β .

11. Σαπφ. Χριστοδουλίδης, ο.π., σσ. 22• Μ. Μαμασούλα, Ο βίος του Αγίου Κοσμά, <http://afilad.gr/index.php/themata/2012-11-06-22-35-57-/11-0>.

12. Πάμπολλες είναι οι εκκλησίες, τα παρεκκλήσια και τα εικονοστάσια που έχουν κτιστεί σε όλη την Ελλάδα –πέντε ναοί βρίσκονται στην Αθήνα–, τιμώντας το όνομά του, περισσότερες από οποιονδήποτε σύγχρονο άγιο η όσιο.